

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
tel.: (+420) 221 619 204
e-mail: ucd@ff.cuni.cz

Posudek diplomové práce

Bc. Zuzana VAŘÁKOVÁ

Užitková zvířata ve středověku. Zdroj obživy, pomocník i vznešený symbol

Hospodářská zvířata ve světle bohemikálních pramenů 14. a 15. století

Ústav českých dějin FF UK Praha 2022, 157 stran

Zuzana Vařáková si za téma své diplomové práce vybrala problematiku pojetí domácích hospodářských zvířat v pramenech českého 14. a 15. století. Jejím cílem je postihnout, jakým způsobem byla vybraná hospodářská zvířata nahlížena v literárních památkách této doby, jaké jim byly přisuzovány vlastnosti a symbolické významy a v jakých kontextech se s nimi v daných svědeckých setkáváme. Autorka se ve své práci soustředila na tři kategorie domestikantů – hovězí dobytek, kozy a prasata – nahlížené prismatem všeobecných encyklopedií, stejně jako některých vybraných literárních a vyprávěcích pramenů (exempla, alegorie, zmínky v kronikách). Především, že výběr tématu považuji za originální, samotný předmět zkoumání za zvládnutelný a rozsah pramenné základny za přiměřený záběru i ambicím diplomové práce.

STRUKTURA A OBSAH PRÁCE

Předkládaná diplomová práce se soustřeďuje na dva fenomény. Jedním je stručná rekapitulace dějin chovu hospodářských zvířat v českých zemích na konci středověku v rámci dlouhotrvajícího procesu domestikace. Autorka se též věnuje samotnému zpracování produktů získaných tímto chovem ve sledovaném období. Vlastní jádro práce však tvoří teprve 4. kapitola, zaměřená na vnímání dobytka v literárních pramenech. Největší prostor je zde věnován středověkým encyklopediím, jejichž autory byli Tomáš z Cantimpré, Bartoloměj Anglický, Vincent z Beauvais, Albert Veliký a Pavel Žídek. Poněkud menší prostor je věnován analýze dalších typů pramenů, jako jsou exempla či kroniky. Zcela zvláštní místo pak v práci zaujímá rozbor alegorické básně *Nová rada* Smila Flašky z Pardubic.

Struktura práce se tak na první pohled jeví jako značně nerovnoměrná, ovšem z hlediska jejího zaměření mi připadá vcelku logická.¹ Jestliže kapitola o středověkých encyklopediích je mnohem obsažnější než ostatní, odráží to skutečnost, že tyto prameny jsou z hlediska zkoumaného tématu nejvíc vytěžitelné. Jak sama autorka v závěru dokládá, je to tím, že se samy o sobě na příslušné kategorie domácích zvířat zaměřují. Ostatní prameny pak mohou sloužit jako doplnění již získaných poznatků z encyklopedií.

Z pohledu čtenáře mi naopak připadá méně vhodný autorkou zvolený přístup pojednávat o jednotlivých druzích zvířat u každého z pramenů zvlášť (platí to zejména u encyklopedií). Je to sice na jednu stranu přehlednější z hlediska struktury práce, ale ztrácí se tím poněkud její komparační potenciál. Rozsáhlá čtvrtá kapitola vyznívá po určité době trochu repetitivně a není vhodná ke souvislému čtení. Na druhou stranu je třeba uznat, že autorka v průběhu textu popisy hospodářských zvířat v některých bodech komparuje s již předchozími popsány díly. V části o exemplech se pak na mnoha místech daří zmínky o hospodářských zvířatech propojovat s předobrazy či analogiemi v encyklopediích. V případě *Nové rady* by tato návaznost mohla být naopak více rozvedena – určitě by to pomohlo Smilovu alegorickou báseň lépe interpretovat a přispělo by to do diskuse o kontextu jejího vzniku.

Celkově však považuji kostru celé práce za dobře vystavěnou a vcelku promyšlenou. O to více je na škodu, že jednotlivé části této promyšlené struktury na sebe příliš (někde dokonce vůbec) nenavazují. Mezi jednotlivými kapitolami jsou citelné švy, nejcitelněji je to patrné mezi třetí a čtvrtou částí. Diplomová práce (ale i jiné kvalifikační práce) by po mém soudu aspoň v oboru historie měla působit tak trochu jako monografie. Předkládaná práce o hospodářských zvířatech ve středověku by přitom takovou ambici mít mohla, ale rozhodně ne v této podobě. U jednotlivých kapitol postrádám dílčí shrnující závěry. Ty by jednak shrnuly dílčí poznatky získané během analýz příslušných pramenů a zároveň by mohly poskytnout "oslí můstek" pro části následující. Celkový závěr práce sice není špatně formulovaný a obsahuje důležité postřehy, avšak vzhledem k vynaloženému úsilí a úctyhodné analytické práci autorky (o tom níže) je nedostatečný a přichází jaksi pozdě. Jednotlivé prameny jsou z hlediska tématu práce velmi poctivě "vytěženy", ale nedozvídáme se, proč k tomu tak dochází. Práci by tedy prospělo lepší provázání částí o domestikaci a o chovu dobytka v českých zemích ve středověku se samotným jádrem práce, tedy analýzou literárních pramenů.

PRÁCE S PRAMENY A LITERATUROU

Výběr pramenů pro zkoumání dané problematiky považuji za adekvátní a dobře zdůvodněný. V případě encyklopedického žánru vlastně ani není důležité, že se jedná o české země a o pozdní středověk – autorka popisuje bestsellery, které byly čteny (a znovu recipovány) po celém křesťanském Západě od doby jejich vzniku až do konce středověku, některé i později. Jejich vazba na české prostředí je přitom neoddiskutovatelná, jak dokazují informace o opisech encyklopedických děl vzniklých na našem území.² Autorka rovněž na několika místech

¹ Ostatně nejsem zastáncem toho, že by kapitoly diplomové práce měly být rozsahem stejné či podobné.

² Např. na s. 48 v případě díla Tomáše z Cantimpré.

zdůrazňuje recepci těchto děl v českém prostředí.³ "Bohemikálnost" tématu pak vhodně doplňují analýzy u nás přítomných exemplů, kronikářských zmínek a unikátního zvířecího sněmu v české literatuře (*Nová rada*). Z celkového hlediska práce setrvává v rovině analýzy literárního či učeneckeho diskursu. Jinými slovy se nedozvídáme, kdo byl koncovým čtenářem či posluchačem pramenů, neboli kdo byl konečným recipientem informací o vlastnostech popisovaných zvířat. Jestliže cílem práce bylo pouze "nahlédnout do dobového vnímání vybraných hospodářských zvířat" (s. 7), pak se jej podařilo splnit. Jde však o nahlédnutí do vnímání úzké elity. Pátrání po možných recipientech analyzovaných textů a hlavně jejich druhotném využití např. v kázáních by pomohlo odpovědět na komplexní otázku, jak vnímaly hospodářská zvířata širší složky společnosti. Uvádím to zde s vědomím, že analýza konečné recepce nebyla cílem předkládané práce. Spíše se jedná o podnět pro další výzkum či přinejmenším k diskusi během obhajoby.

Zuzaně Vařákové se v každém případě podařilo vytěžit maximum informací o vybraných kategoriích zvířat v rámci korpusu pramenů, který si vybrala. Těžko by se v tomto ohledu dalo najít něco, co práce postrádá. Napadá mě pouze jediný motiv, který zde nezaznívá. Pochází z Bible, týká se vepřů a do určité míry mohl ovlivnit vnímání těchto zvířat u encyklopedistů, kazatelů i širších vrstev společnosti. Jedná se o Ježíšovo uzdravení posedlého (či posedlých) v Gerase na břehu Galilejského jezera. Zlé demony, kteří onoho nešťastníka sužovali, Spasitel seslal na jejich výslovné přání do pasoucího se stáda vepřů. Ti se vzápětí střemhlav vrhli do jezera ("moře") a utopili se.⁴ Motiv prasat posedlých zlým duchem tak mohl být jedním z důvodů, proč tato zvířata byla středověkými učenici vnímána převážně negativně, jak autorka poprvé uvádí v souvislosti s Tomášem z Cantimpré (s. 56) a posléze i na jiných místech.

Za jeden z dalších kladů práce považuji využití sekundární literatury, která se váže ke zkoumané problematice. Zuzana Vařáková podává v tomto směru velmi solidní výklad v kapitole 3 (dějiny chovu dobytka), části 4.1. (úvod encyklopedickému žánru) a pak u jednotlivých medailonků autorů encyklopedií. Tyto pasáže jsou zdařilými kompilacemi s vysokou stylistickou úrovní a autorka v nich prokázala velmi slušnou orientaci v domácím i zahraničním bádání.⁵ Ještě důležitější a zároveň náročnější pak bylo samotné analytické zpracování poměrně velkého korpusu pramenů. Práce vychází převážně z kritických edic a ve většině případů z latinských textů. Na mnoha místech však získané informace kombinuje s poznatky dosavadního bádání, a to jak u odborníků na středověkou literaturu, tak v menší míře i v oblasti přírodních věd, či dokonce agronomie. V době, kdy se interdisciplinarita stává mocným zaklínadlem, a přitom mnohdy zůstává spíše mrtvou literou, Zuzana Vařáková na několika místech úspěšně (a přitom s určitou lehkostí) propojuje jinak vzdálená vědní odvětví. Hlavní přínos práce pak spatřuji v tom, že její autorka dokázala v pramenech, jež obecně považujeme za stylizované a přehlacené symboly, dohledat i ty informace, jež odrážejí přírodovědné pozorování či chovatelskou praxi.

³ Zejména to platí u Vincenta z Beauvais a jeho oblíbené v době Karla IV. včetně bohemikální adaptace *Summa recreatorum* (s. 72).

⁴ Mt 8, 28-34; Mk 5, 1-20; Lk 8, 26-39.

⁵ Pouze ve výkladové části o exemplech mohla být pro jasnější definici namísto rozptýlených a nesourodých pojetí využita obecně pojatá práce J. Le Goffa a kol., *L'Exemplum*, kterou autorka zná a používá na jiných místech.

Tyto kvality patrné v analytických kapitolách mohly ještě více vyniknout, kdyby byl výběr literatury a hlavně metoda zkoumání předznamenány v úvodním pojednání. Bohužel kapitola 2 v tomto směru působí poněkud neuspořádaným dojmem. Začíná zpříma charakteristikou některých monografických titulů v zahraniční a české literatuře, a působí tak nahodile a selektivně. Na jejím začátku bych uvítal spíše obecnější pohled na bádání o zvířatech ve středověku, na který by pak navazoval přehled děl, z nichž bude práce vycházet. Není samozřejmě v silách jednotlivce shromáždit poznatky o veškeré literatuře na toto téma. Jako čtenáře této diplomky by mě však přinejmenším zajímalo, do jakého trendu bádání se její autorka pokouší vřadit.

S tím také souvisí příliš stručné pojednání o metodice práce na konci téže kapitoly. Věty o provázanosti s přírodními vědami či o využití dalších humanitních věd jsou zde pouze obecným konstatováním, ačkoli z obsahu práce vyplývá, že interdisciplinárním přesahům skutečně dochází, jak již bylo řečeno. Bohužel ale nevíme, jak k nim dochází. Důkladnější pojednání o metodologii práce by také pomohlo vysvětlit, proč byly použity vybrané texty a proč ne např. kázání nebo archeologické prameny, jinými slovy, jak je ohraničený pramenný korpus předkládané práce a proč je tak definován. V úvodní kapitole také mohlo v této souvislosti zaznít, jakým způsobem hodlá diplomantka vybrané prameny vytěžit, jak je bude navzájem komparovat a jak např. aplikuje současné postupy *animal studies* na bohemikálním materiálu. Zvláště citelná je tato absence u části 4.4., kde není jasné, z jakého důvodu a jakým způsobem dochází k výběru pramenných zmínek u kronik a k jejich interpretaci. V tomto případě je povaha materiálu velmi různorodá, stejně jako typologie zmínek o domácím zvířectvu: od praktických zmínek o dobytku jakožto válečné kořisti, přes literární prostředek (metafora náhlé špatné smrti) až po ryze symbolická vyznění, která mají blízko k výše analyzovaným pramenům. Právě tuto podkapitolu by bylo produktivnější strukturovat nikoli podle druhu zvířat, ale podle způsobu jejich reprezentace v narativních pramenech.

Nelze rozhodně říci, že by práce metodicky zaostávala nebo dokonce, že by metodu postrádala. Spíše by bylo na místě metodické postupy, které v textu práce implicitně vnímáme, v úvodu více reflektovat a více "prodat". Metodologickou sebereflexi nelze považovat za ztrátu času a úsilí; naopak by pomohla autorce se ještě lépe orientovat v tématu v průběhu řešení práce a v neposlední řadě by usnadila orientaci tomu, kdo bude tuto práci číst.

FORMÁLNÍ STRÁNKA A JAZYKOVÁ ÚROVEŇ

Jestliže jsem výše popsal nedostatky práce z hlediska koherence jejích jednotlivých částí a metodologického zakončení, pak musím na druhou stranu uznat, že text Zuzany Vařákové je naprosto perfektní, co se týče stylistické úrovně. Jeho výkladové, tak analytické části jsou formulovány na vysoké úrovni a přitom naprosto srozumitelně bez jakýchkoli neobratností. V práci se vyskytuje minimum chyb a překlepů. Zdůrazňuji to proto, že to v dnešní době přestává být obvyklé, ovšem pro diplomantku je tento rys jaksi samozřejmý stejně jako výše zmíněná interdisciplinarita.

Co se týče formální stránky rukopisu práce, i zde nemám větších výhrad. Pokud ano, jsou to veskrze drobnosti:

- u cizojazyčných monografií se místo vydání uvádí nikoli česky, ale podle titulu (London místo Londýn apod.)
- to samé platí i pro jména středověkých encyklopedistů (Albertus Magnus místo Albert Veliký), pokud jejich díla nevydává např. české nakladatelství
- bibliografické tituly edic jsou v práci uváděné sice jednotným, ale ne příliš obvyklým způsobem (na začátku je zde uveden autor díla pohromadě s jeho moderním vydavatelem)

CORRIGENDA MINORA

Není zajisté nutné upozorňovat na veškeré jednotlivé drobné chyby či nepřesnosti. Soustředím se proto jen na pár postřehů, které ovšem nijak neovlivňují celkovou kvalitu práce:

Vincent z Beauvais se přemístil do kláštera Royaumont nikoli v letech 1344-1346, ale o století dříve (s. 70).

Ze spisu Honoria Augustodunensis (spíše než z Autunu) *Imago mundi* se inspiroval nejen Vincent z Beauvais, ale i Tomáš z Cantimpré, který z něj v kompendiu *De natura rerum* přebírá celé pasáže.

Quadragesimale Admontense je spíše než sbírkou exempel primárně sbírkou kázání (s. 14 a 110), jeho rukopisy pocházejí původně z českého prostředí a do admontského kláštera se dostaly během husitských válek.⁶

Exempla je velmi problematické považovat z literární žánr (s. 110), je to spíš literární funkce uplatnitelná v různých žánrech. Tato otázka je ovšem na delší diskusi.

V souvislosti s *Novou radou* je Daňhelkův pojem "Smilova škola" následným bádáním lehce antikvovaný. Rozhodně však platí, že sbírku přepsal Kříž z Telče (nikoli Oldřich Kříž, jak právě nedováno ukázali Lucie Doležalová a Michal Dragoun). Na druhou stranu kvituji, že autorka v jiných ohledech reflektuje novější bádání o této básni, ačkoli jádro sporu není pro její práci s pramenem tolik podstatné.

Autorka na více místech píše o symbolice zvířat v bohemikálních literárních pramenech. Spíš bych ale použil termín "symbolický význam" nebo "symbolická funkce", který mi připadá přesnější. Symbolika je totiž zaměnitelná i s obrazovou reprezentací, kterou se však práce nezabývá.

⁶ Viz *Quadragesimale Admontské*, ed. Hana Florianová a kol., Praha 2006, s. XIII-XIV a také Václav Tille – Jan Vilikovský, Rukopisná bohemika v Admontě, in: *Časopis archivní školy*, 11, 1933, s. 77-122.

OTÁZKY A TÉMATA K DISKUSI

Na tomto místě tak trochu rekapituluji a zároveň rozvádím otázky položené výše:

Jak vnímala hospodářská zvířata celá česká středověká společnost? Byly představy, které díky vaší analýze známe, opravdu sdílené v širším sociálním kontextu? Nebo se vyskytovaly výhradně v okruhu učených elit, které tato díla znaly "z první ruky"?

Jak byste pracovala s kázáními, jež využívají reprezentací domácích hospodářských zvířat? Sama jste totiž několikrát naznačila, že právě skrze toto médium se učené poznatky o dobytku dostávaly k širším vrstvám společnosti. Byly tyto poznatky kompatibilní s chovatelskou praxí?

V závěru práce se píše, že prameny zobrazující hospodářská zvířata "se navzájem prolínaly a doplňovaly" (s. 142). Probíhal proces poznání o vlastnostech hospodářských zvířat jednosměrně – tedy od autoritativních textů (počínaje Biblií) směrem k "světštějším" žánrům?

ZÁVĚR

Z předchozích slov je patrné, že práce Zuzany Vařákové vzbuzuje celou řadu otázek – a to je dobře. Diplomantce se podařilo zpracovat poměrně originální téma na rozhraní několika vědních oborů. Při řešení práce prokázala solidní heuristiku, schopnost analýzy, práci s prameny (zejména latinskými) a s odbornou literaturou (vesměs zahraniční). Výsledkem je velmi poučný, čtivý a stylisticky kvalitní text. Za méně šťastnou považuji jeho menší provázanost a nízkou metodologickou sebereflexi. Přes tyto nedokonalosti konstatuji, že kladné stránky tohoto díla převažují. Doporučuji proto diplomovou práci Zuzany Vařákové k obhajobě a hodnotím ji jako **výbornou**.

V Praze dne 29. 8. 2022

Mgr. Jaroslav Svátek, PhD.

Ústav českých dějin FF UK